

patrimoni

La tronada ressona de nou a la plaça

Es recupera una bella tradició pirotècnica per la Festa Major de Banyoles

Per la Festa Major de Sant Martíà de 2017 es va recuperar la primera tronada amb mascles de ferro, documentada per primera vegada l'any 1623, amb motiu de l'entrada del nou abat del monestir de Sant Esteve. Es tracta, sense cap mena de dubte, d'una de les tronades més antigues documentades a Catalunya, i la més antiga de les comarques de Girona.

GUERAU PALMADA > text i fotos



La tardor passada, amb motiu de la Festa Major de Sant Martíà, es va incentivar des de l'Ajuntament de Banyoles un programa de recuperació de les antigues festes tradicionals banyolines, i que esperem que en els propers anys doni fruits amb la recuperació de l'antic bestiar, avui desaparegut, com ara el drac, el bou i la mulassa. Les recerques històriques han permès documentar amb gran sorpresa una de les tronades més antigues de Catalunya, i la més antiga coneguda a les comarques de Girona. Fou l'any 1623 quan, amb motiu de l'arribada del nou abat del monestir de Sant Esteve, es feu una tronada amb morters o mascles, que esclataren al bell mig de la plaça Major. Precisament més de 300 anys després s'ha recuperat aquesta antiga tronada al bell mig de la plaça porxada com a acte inaugural de la Festa Major, el dissabte 20 d'octubre de 2017. L'espectacular espectacle pirotècnic i sonor fou a càrrec de Cre-València, del mestre valencià Joan García Estellés, l'associació Gàrgoles de Foc i l'assessorament històric del signant d'aquest l'article.

>> *La tronada de Banyoles a la plaça Major.*



>> *Mascles de la tronada de Banyoles.*

Les tronades als Països Catalans

L'element central de la tronada, un vistós espectacle pirotècnic i sonor, són els mascles o morters, unes peces metàl·liques gruixudes fetes de ferro i de forma més o menys cilíndrica, amb la base lleugerament més ampla i obertes per la part superior. Els mascles s'omplen de pólvora i terra premsada, i a la base tenen un petit forat horitzontal on es col·loca una metxa. Vers el segle XIX s'hi afegí un regueró de pólvora que unia el foc a la metxa de les peces de ferro, i es formà la tronada tal com avui la coneixem. El seu origen s'ha de cercar en l'ús de les peces d'artilleria militars, com ara morters o bombardes, en els actes festius religiosos o laics per disparar salves, sovint acompanyats d'escopetades d'arcabussos. De fet, el terme *mascle* en època medieval feia referència a un tipus de canó de bombardera usat en els setges de ciutats i castells. Tanmateix, els primers documents que parlen de mascles usats exclusivament per a usos festius en moltes viles catalanes

es remunten a les acaballes del segle XVI i principis del segle següent, quan les autoritats locals van fabricar-ne únicament amb aquesta finalitat. Així esdevingué la transició d'un ús militar de la pólvora cap a un ús civil i popular en els actes festius.

Una de les primeres notícies històriques es documenta l'any 1586 en el *Llibre de les cerimònies* de la vila sarda de l'Alguer, antiga colònia catalana a la mediterrània, on es van tirar vint-i-quatre mascles per commemorar el dia de Sant Joan a la porta Llatina de la muralla. La processó anava acompanyada d'altres espectacles pirotècnics com coets voladors, coets tronadors, coets corredors, rodes de foc, foc grec, a més d'una estàtua plena d'artificis de foc, i també peces d'artilleria com morters, trompa i el llançament de granades. També a la vila d'Igualada l'any 1601 es carregaren amb pólvora mascles de ferro, amb metxa i tap per fer-los esclatar amb més força durant la festa de Corpus i de Sant Ramon, i

a partir de l'any següent els mascles eren usats en les diverses processons de la vila, acompanyats de salves de mosquets i arcabussos. A la Selva del Camp, el 9 d'agost de 1626, durant la rebuda de les relíquies de Sant Prim, les autoritats locals organitzaren una companyia armada amb arcabussos, dirigida per un capità, un alferes i un

L'any 1623, amb motiu de l'arribada del nou abat del monestir de Sant Esteve, es feu una tronada amb morters o mascles

sergent, una cobla amb músics i una coral i es pagà «una roba de pólvora pera tirar los mascles».

A la ciutat de Solsona, des de l'any 1331 es tenen referències documentals de la festa del Corpus, data que la converteix en una de les festes religioses més antigues de Catalunya i d'Europa. Entre els actes festius, el dijous de Corpus els trabucaires o les autoritats locals encenen la primera tronada (feta per un llarg regueró de pólvora, en què s'alternen potents trons de metxa), que puja des del carrer de Sant Miquel fins a arribar a la plaça Major. En aquesta plaça porxada es fa esclatar la pólvora continguda en sis morters de ferro, també coneguts com a *mascles*. De fet, la primera anotació sobre l'ús de mascles apareix l'any 1693 en el llibre de comptes de la Mare de Déu



>> *Mascles antics de ferro conservats al Museu de Reus (Museu de Reus)*

del Claustre, tot i que se'n perden les notícies a partir de 1703. Un total de nou mascles s'han tornat a fer el 2009 amb un pes de poc més de deu quilos i cadascun amb un gravat al·legòric de folklore geganter solsoní.

La tronada també és una antiga tradició popular de la Festa Major de Sant Pere a Reus, avui un veritable símbol d'identitat local. A la plaça del Mercadal, de forma quadrada, es col·loquen una trentena de mascles o morters a una distància d'uns tres metres. La primera notícia dels mascles es remunta al 4 d'agost de l'any 1677, quan la comunitat de preveres del priorat de Sant Pere preparà la festa de la seva patrona, Santa Susanna, i el seu responsable demanà diners per a

la cantúria de quatre cors, la cobla de ministrils, coets de tots tipus, abundant pa beneït, campana i pólvora per al tir de mascles. Des de llavors i fins avui, els gremis, el municipi i alguns particulars han organitzat moltíssimes tronades per les festes pròpies del gremi, de la ciutat o en commemoracions i dates assenyalades. Els mascles més antics i deformats són de finals del segle XIX. A partir del segle XX la tronada ha quedat reservada gairebé de forma exclusiva a l'inici de la Festa Major de Reus. D'altra banda, a la comarca del Baix Camp encara avui es fan tronades a les poblacions de les Borges del Camp i Riudecanyes, però de vegades sense l'ús de morters carregats amb pólvora i terra premsada. Antigament, altres poblacions tarragonines havien tingut tronades, com per exemple a Cambrils, Mont-roig, Riudoms, Aleixar o Vilanova d'Escornalbou. També al País Valencià perdura aquesta tradició, amb la formació de morters de diverses mesures amb engruellats de masclets, mascles i canterelles.

La processó anava acompanyada d'altres espectacles pirotècnics com coets voladors, coets tronadors, coets corredors, rodes de foc, foc grec

Els mascles de Banyoles

Fins fa poc es pensava que la primera tronada de Banyoles havia tingut lloc l'any 1623, durant la solemne entrada del nou abat del monestir, fra Antoni de Mantilla, quan participaren en la comitiva una cobla de músics, una *soldadescha* de seixanta homes armats amb arcabussos, i es comprà pólvora per als tres o quatre morters, anomenats *mascles*, llançats a la plaça Major de Banyoles: «[...] ques gaste la polvora sera menester per las tres o quatre mascles ques acostumen a

Els regidors banyolins van fer venir alguns soldats alemanys de Girona, probablement de la caserna dels Alemanys



>> *La tronada de Banyoles a la plaça Major.*



>> *El mestre pirotècnic valencià Joan García durant la preparació de la tronada de Banyoles.*

posar en la plasa major de la present vila». La pólvora solia ser comprada al molí polvorer Cabanellas situat al terme, ja que la vila al llarg del set-cents tingué diversos molins polvorers situats en els recs de l'estany. També durant l'entrada del nou abat fra Dimes de Malla l'any 1689 es formà una nova companyia de seixanta soldats dirigida pel capità Rafel Bonavia i es repartí mig quintar de pólvora per a tres salves de mascles. A més, els regidors banyolins van fer venir alguns soldats alemanys de Girona, probablement de la caserna dels Alemanys, per tocar dos pifres (una flauta travessera de vuit forats) i dos tambors pagats amb sis lliures. L'any 1689 també són ben detallats els actes de la festa de l'Ascensió amb la tradicional plantada de l'arbre de Maig al centre de la plaça Major. En aquesta festa religiosa, avui desapareguda, hi van cantar diversos cantors, hi tocaren músics amb el tambor, hi va ballar el bestiar banyolí (el drac, el bou i la mulassa) i els cavallets i, finalment, es van encendre novament els mascles per al dia de l'Ascensió: «a Narcis Cabanellas polvorer per 1 lliura 6 sous polvora per tirar los mascles lo dia de la asensio». I encara durant la festa de l'octubre de 1710, durant la Guerra de Successió, es tiraren els mascles a la plaça Major en memòria dels soldats morts per la causa austriacista i en contra de la monarquia absolutista dels Borbons. La festa s'allargà fins a tres nits, amb lluminàries i llenya cremada a les teieres de ferro. A més, es va fer ballar el drac, es representà una comèdia a la plaça, tocaren músics i es tiraren tot tipus de coets pagats pels regidors: «[...] carretillas, coets boladors, correus eo coets de corda y rodas de foch que se gastaren en las tres nits de dites festes y una lliura y quatra sous a Pere Blanch, traginer de Vilassà per los ports desde Barcelona a dita vila de dites maquinas de foch». A la festa fou convidat el governador de Girona, qui sufragà aleshores la despesa de mig quintar de pólvora per omplir els mascles o morters destinats a les salves: «dos robas eo mig quintar de pólvora de tirar los pedrers eo mascles».

En definitiva, les dades documentals han demostrat l'ús de morters o mascles com a mínim des d'inicis del segle XVII a la ciutat de Banyoles, i eren propietat de l'ajuntament de l'època.

Per aquesta data primerenca es pot dir sense embuts que és una de les tronades més antigues documentades a Catalunya, i la més antiga de les comarques de Girona. D'aquí ve certament la necessitat de recuperar aquesta vella tradició pirotècnica per la Festa Major. La tronada de Banyoles d'enguany ha vorejat la plaça Major en tres dels seus quatre costats, amb un regueró de pólvora on s'alternaven 115 masclets clavats a terra, formant

un engrallat, amb 21 mascles més grans de ferro i de 10 quilos de pes. La tronada ha tingut una durada de 4 minuts i 56 segons. Com a acte final, tres mascles encesos a mà al centre de la plaça pel mestre pirotècnic Joan García han commemorat l'efemèride de les tres salves de l'any 1623, quan feu entrada solemne el nou abat banyolí.

Guerau Palmada és historiador de l'art.

A la festa religiosa avui desapareguda hi van cantar diversos cantors, hi tocaren músics amb el tambor i hi va ballar el bestiar banyolí

>> *La tronada de Banyoles a la plaça Major.*

